

Af Varde Bys Historie.

Af Viceinspektør *A. Grunnet Jepsen*, Varde.

I. St. Nicolaj Kirke og det gamle Kapel i Varde.

Varde By har foruden den nuværende St. Jacobi Kirke haft St. Nicolaj Kirke samt et Kapel Nord for Byen. Omkring ved Aaret 1638 kunde man se Ruiner af Kapellet. Før Reformationen benyttedes det til Guds-tjeneste, og Kirkegaarden omkring det blev senere kun brugt til Begravelser for saadanne Lig, der ikke kunde tilstedes Hvile paa de sædvanlige Kirkegaarde. Stedet, hvor dette Kapel har ligget,, vides ikke med Sikkerhed, sandsynligvis har det ligget ved Ringkøbingvejen, hvor man har fundet Menneskebenrade nedgravet.

Paa Varde Museum findes en Tegning af den i Aaret 1809 nedbrudte St. Nicolaj Kirke og en Grundplan over Kirkegaarden. Tegningen fortæller os, at Kirken har været dobbeltskibet med Hvælvinger, at Taarnet har været i det sydvestlige Hjørne, og at Vaabehuset har været mod Syd.

Kirken er opkaldt efter de søførendes Helgen St. Nicolaj, og Grunden hertil er, at Varde i gammel Tid var en af de 7 jyske Købstæder, der havde Ret til Handel med Udlandet, og Handelen skete saa at sige udelukkende ad Søvejen over Varde Ladeplads og Tolstedet Hjerting og videre op ad Varde Aa, som den Gang var langt mere sejlbar end nu.

Kirken og Kirkegaarden har ligget midt i Byen paa Trekanten mellem Storegade, Nygade og Smedegade. Af Grundplanen ser man, at Kirken laa omtrent midt paa Kirkegaarden, og man ser tillige, hvordan denne er blevet udstykket til Bebyggelse.

Om Tiden for Kirkens Opførelse findes intet i de gamle Dokumenter eller andre historiske Efterretninger; men det vides, at den brændte i den store Ildebrand, som overgik Byen 1551, hvorved tillige den anden af Byens Kirker, St. Jacobi eller Ibs blev lagt i Aske. Begge Kirker opførtes igen, uagtet Magistrat og Borgerskab allerede i Aaret 1537, altsaa 14 Aar før Branden, havde henvendt sig til Kong Kristian den Tredje, der under en Rejse opholdt sig i Varde, om Tilladelse til at nedrive St. Nicolaj Kirke. Tilladelsen blev givet og havde følgende Indhold: »Efterdi Byen i den sidste Konges Aar er blevet saa forarmet, at den ikke kan holde tvende Kirker ved Magt og føde 2 Præster, maa man nedbryde St. Nicolaj Kirke og lægge Sognet til St. Jacobi Kirke. Dog vilde Kongen beholde Halvdelen af Blyet, alt Jernet, de to mindste Klokker, de hugne Sten samt alle Mursten og andet, som kunde bruges til Vedligeholdelse af Broen Syd for Byen.« Denne Tilladelse blev imidlertid aldrig benyttet. At Tiderne i de følgende 200 Aar ikke er blevet meget bedre for Varde By, ses af, at Rasmus Eriksen Svitzer, Præst ved St. Nicolaj Kirke, i Aaret 1731 tillige blev Præst ved St. Jacobi Kirke, da Præsteembedet der blev ledigt, og de to Sogne blev slaet sammen til et og har siden den Tid hørt sammen. I 1794 blev Sadeltaget paa Taarnet erstattet med et Spir, som kostede 600 Rdlr.; men da det stadig gik tilbage for Byen, og da den ikke havde kunnet vedligeholde de to Kirker, som derfor begge var meget forfaldne, blev det af et Kirkesyn i 1805 bestemt

at nedbryde St. Nicolaj Kirke. Den sidste Prædiken holdtes af Provst Beck Nytaarsdag 1809, og Sommeren derpaa blev dens Nedbrydning foretaget af Bygmester Michael Stobberup. — At der kun har været ringe Sans for Fortidens Historie og ringe Interesse for at bevare Fædrenes Minder, ses af, at man før Nedrivelsen af Kirken hverken har sørget for Epitafiernes Konservering eller i det mindste for en Optegnelse af deres Indhold, idet det lidet, man véd, alene skyldes private Optegnelser.

Ved offentlig Auktion solgtes Ligsten og Kirkedøre; og rundt om i Byen kan man endnu se mange Ligsten, som er brugt til Trappetrin, ligesom der endnu i et enkelt Hus findes Døre fra Kirken.

Hvad Kirkens Indre angaar, da havde den intet Kor, og Altertavlen var derfor opstillet ved den østlige Væg ved Siden af Degnestolen, som stod i det sydøstlige Hjørne. Paa Altertavlen fandtes 4 Portrætter indsat i ovale Rammer. Ved det øverste Par stod Bogstaverne C.O. og K.M.O. Ved det nederste P.N. og M.S.T.O. Nederst paa Altertavlen stod der: »Gud til Ære, Kirken til Zirat og Prydelse har ærlig og forstandig Mand Peder Nielsen fordum Slotsskriver og Ridefoged til Lundenæs med hans kære Hustru ærlig og gudfrygtig Dannekvinde Maren Stefans Datter denne Altertavle bestøttet og til Kirken givet, samt salig Christen Olufsen fordum Borgmester i Varde og hans dydige »Husære« Karen Madtz Datter, siden Peder Nielsens første Hustru, til kristelig Amindelse Anno 1677.«

Lundenæs har oprindeligt været et kongeligt Slot, der har ligget 4 km Sydøst for Skjern; det blev skudt i Brand i Torstensonsfejden 1644, hvorefter det ikke blev genopbygget.

Ved Alteret var opsat et Epitafium med førnævnte

Peder Nielsen, hans Hustru Maren Steffens Datter og deres Børns Billeder med Aarstallet 1677, og det meddeles, at nedenunder Epitafiet er deres Arvebegravelse. Dette Epitafium blev tillige med en Malmlysekrone samt en Sølvæske overført til den nuværende St. Jacobi Kirke. Lysekronen hænger nu i dennes sydlige Fløj, og Sølvæskan henstaar paa Alteret og har følgende Indskrift: »Til St. Nicolaj Kirke foræret Anno 1716.«

Paa den nordre Væg i Kirken var opsat et Epitafium af Sten over Steffen Nielsen og Hustru. Indskriften meddeler, at Steffen Nielsen var født i Sønderborg, blev Borgmester i Varde og døde 61 Aar gammel 1665, og at hans Hustru Maren Nielsdatter var født i Varde og døde 1659 i sit 39 Aar; de levede sammen i Ægteskab i 22 Aar og 6 Dage.

Dette Gravmindesmærke findes nu paa Thorstrup Kirkegaard, og det er 4 Alen og 5 Tommer langt, 2 Alen og 19 Tommer bredt og 9 à 10 Tommer tykt. Paa Stenens fire Hjørner er udhugget de fire Evangelister med deres Sindbilleder; paa Siderne Moses med Lovens Tavler og Salvator (Frelseren) med Jordkuglen; foroven findes Kristi Opstandelse, altsammen meget smukt udført. Ved Auktionen over Gravstenene fra St. Nicolaj Kirke blev Mindesmærket købt af Frisvad Møller, der solgte det til en Tømmermester Niels Nielsen Møller, Lindingbro. Nu ligger det over hans Grav i det sydøstlige Hjørne af Thorstrup Kirkegaard. Om dette Mindesmærke skriver Biskop Engelstoft i sin Rejseoptegnelse af 1830: »Paa Thorstrup Kirkegaard ligger en stor brilliant Gravsten af saare skønt og rigt Arbejde. Inskriptionen lyder, at her ligger en Borgmester i Varde og hans Hustru, men det kommer af, at den før laa i Varde paa en nu nedbrudt Kirkes Gaard. Nu ligger den over en Bonde! Han var en Fritænker i levende Live,

nu lyver han sig til Borgmester i sin Grav! Af Fritænkere var her nemlig for faa Aar siden adskillige, som ej vilde gaa i Kirke og til Alters; nu er de uddøde.« Indskriften er nu fjernet og erstattet af en anden, der lyder saaledes: »Under denne Sten Hvile Støvet af et sjelden og uforglemmelig ægte Par, Tømmermester Niels Nielsen Møller, født 174— i Frisvad Malle, død 1815 i Lindingbro og hans Kone Johanne Sørensdatter, født 1736 i Taarup ved Viborg, død 1813 i Lindingbro. Fred hvile over deres Støv. Vi haabe at ses igen.« Paa den nordlige Væg paa en indfattet Trætavle fandtes malet en Præst med sit »eget« Haar og kløftet Skæg, bærende en Bog mellem sine Hænder. Neden under stod denne Skrift: »Her hviler i Herren Hr. Jacob Mikkelsen, som blev Sognepræst til denne Kirke Aar 1580 og døde den 16. — med sin salige Hustru Maren Jacobs, som døde den 27. Maj 1599. Gud give dem med alle tro kristne en ærefuld Opstandelse.«¹⁾

I St. Nicolaj Kirke laa ogsaa en Marqvard Nielsen begravet. Paa hans Gravsten stod følgende: »I det Herrens Aar M.L.XXV (1525) døde Marqvard Nielsen og Hustru Gunder, hvis Sjæle hviler i Fred.« Om Marqvard Nielsen véd man, at han blev kaldt den rige. Han stiftede i Aaret 1520 Varde Hospital i Vestergade, som findes endnu, og han indstiftede i St. Nicolaj Kirke en Messegudstjeneste, ved hvilken skulde medvirke 4 Præster, og hvorved der 7 Gange i Døgnet skulde bedes Bønner for hans egen Sjæl, hans Venners og alle kristnes Sjæle. — Dette skete foruden ved Ottesang Kl. 3, Kl. 6, Kl. 9, Kl. 12, Kl. 3, Aftensang Kl. 6 og Nattesang Kl. 9.

I Muren bag Alteret fandtes ogsaa et gammelt Skab, der brugtes til at opbevare Kirkens hellige Kar og Klæder i. Døren til dette Skab var højst mærkelig. Paa

¹⁾ S. Abildgaards Dagbog.

den indvendige Side var Jomfru Maries Billede og nedenunder stod der: »Jomfru, Guds Moder, jeg beder Dig, husk paa os. O, Christi Moder, husk paa os med Bøn.«

Paa den udvendige Side var der et Billede med 5 Taarne; alle disse Taarne hvilede paa Søjler, og mellem Søjlerne fandtes der Billeder. I de to Mellemrum nærmest Midtersøjlen fandtes Billeder af to Biskopper, der var iført Bispeskrud og bar Krumstav i Haanden, i de andre Mellemrum fandtes Billeder af Helgener. Under Søjlerne saas et Underlag som en Sokkel, der bærer Søjlerne, og under dette igen et stærkt Fodstykke ligesom paa et Bord, der kun staar paa en enkelt Fod. Omkring Fodstykket var skrevet følgende paa Latin: »Her samles de Gud velbehagelige Bønner frembærende Minde om Kannik Mag. Hans Marqvard og Forældre Marqvard og Gunder.« Aarstallet er tilføjet (1527), men er udvisket. Endvidere læses omkring Taarnenes Spidser følgende: »Hil være Christi sande Legeme, som gaves Marie, Guds Moder.«

Foruden Epitafiet over Peder Nielsen, Lysekronen og Sølvæsken i St. Jacobi Kirke findes paa Varde Museum enkelte Ting fra St. Nicolaj Kirke, saaledes den gamle Kalk med følgende Indskrift: »Denne Kalch og Disch haffuer Borgmester Laurits Thorsen udi Varde og Kiercherwærger til St. Nicolaj Kirke samme Stedz Anno 1698 Ladet gjort!« Desuden findes en Kannikestol samt nogle Munkesten. Endvidere findes ogsaa en smuk udskaaret Side af en gammel Kiste samt to ligeledes smukt udskaarne Søjlehoveder, der stammer fra den gamle Altertavle. Et udskaaret Hoved fra en af Dørene i Kirken og en Karyatide (Kvindefigur som Søjle) af Sandsten, der muligvis har siddet i Kirkens Portal. —

Efter Optegnelser i Provinsarkivet i Viborg havde Kirken 3 Klokker, som bortsolgtes ved en Auktion den

6. Maj 1809. Efter Avertissementet var det 3 »i god Stand værende Klokker«, hvoraf den mellemste eller Stromklokken vejede 376 Pd. og kostede 141 Rdlr. Det er den, som kom til Øse Kirke, hvor den siden har gjort Tjeneste som Kirkeklokke. Men da den nu var gammel, besluttede Menighedsraadet at anskaffe en ny. Der ved lykkedes det Museet at erhverve den gamle Klokke, som er fra omkring 1230. — Den benyttedes sidste Gang i Øse Kirke ved Gudstjenesten d. 17. Febr. 1924 og efter at være pudset op er den nu anbragt paa Varde Museum. Helt har den dog ikke beholdt sin gamle Skikkelse, idet det øverste af Klokkens Krone er blevet sønderbrudt. Aarsagen dertil er, at Klokkerne fra det 12. og 13. Aarhundrede havde en langstrakt og smal Form, som var uheldig, fordi Kneblens Vandring bliver for kort, før den træffer Slagringen, og Hankene paa Kronen er for spinkle til at bære den meget betydelige Vægt. Dette har bevirket, at Hankene paa de fleste Klokker fra denne Tid er knækket af og har maattet erstattes med smedede Jærnhanke. Sønderbrydningen af Hankene er sket, efter at Klokken er kommet til Øse.

Den anden af Klokkerne kom til Lydum og bærer Indskriften: »Hr. Hans, Pastor tho St. Nicolavi kyerck tho Warde och Jens Thomes, Hans Klyner. Anno 1566.« Under Indskriften findes en nedadvendt Liljefrise. Hvor den tredje Klokke er blevet af, vides ikke.

At der i vor gamle By findes en Nicolajkirkegade og et Nicolajkirkestræde, er ikke tilfældigt, idet det er de to af de Gader, der førte hen til den gamle Kirke.

II. Præster ved St. Nicolaj Kirke til Aaret 1731.

Hr. *Thomas*, Præst omkring ved Reformationens Indførelse (*incerti temporis*).¹⁾

Hr. *Hans*, hvis Navn staar paa Kirkeklokken i Lydum.

Jacob Mikkelsen fra 1580 til 1610. *Abildgaards Dagbog* meddere, at et Billede af denne Præst fandtes i St. Nicolaj Kirke paa en Trætavle. (Se foran S. 269).

Mads Hansen Trane, Præst til 1633. Han havde 3 Døtre gifte med Bønder og blev siden Præst i Thorstrup. Han døde 1645.

Anders Andersen Ringkøbing. Præst fra 1633 til 1639. Han var født i Ringkøbing den 1. Oktober 1597, blev Student fra Ribe 1615. Han skal 1617 være blevet Rektor i Aalborg. 1621 Præst i Henne. 1633 blev han saa kaldet til Præst i Varde ved St. Nicolaj Kirke, hvorfra han 1639 blev Præst ved Holmens Kirke i København og Provst ved Holmen over Skibspræsterne. 1641 tog han Magistergraden og udnævntes den 17. Maj 1642 til Biskop i Aalborg, i hvilken Stilling han 1653 blev Dr. theol. og døde den 11. Oktober 1668 efter at have tjent i offentlige Embeder i 50 Aar. Hans første Hustru døde 1645, hvorpaa han 1647 ægtede Hedvig Paludan, Datter af Villum Paludan, Præst i Viborg, Enke efter Niels Paulsen Schandorph, Sognepræst til Frue Kirke i København.

Hans Hansen eller Nielsen Bager, Præst fra 1640—1648. 1646 døde hans første Hustru, efterladende et spædt Barn, der blev opdraget med stort Besvær. Saa vilde han ægte Maren Jensdatter Bindsbøll, salig Gregers Lauridsens Enke, der var beslægtet med hans af-

¹⁾ = paa ubestemt Tid.

døde Hustru i 2., efter en anden Oplysning i 3. Led. Dette blev bevilget den 6. Marts 1646, imod at han betalte 50 Rdlr. til Varde Hospital. Vielsen fandt Sted den 9. Søndag efter Trin. 1646. Samtidig hermed havde Præsten en meget ubehagelig Sag, idet han beskyldtes for at staa i et utilladeligt Forhold til Byfoged Daniel Philipsens Hustru Dorthe. Han anklages, og Vidnerne fremførte graverende Udsagn mod ham. Anklagen lød paa Tab af Ære og Embede, men hvordan Dommen faldt ud, kan ikke ses, da Tingbogen slutter, inden Dommen falder, og den næste Tingbog mangler.

Mag. Hans Schytte, Præst fra 1648—53.

Terkil eller *Thorvald Andersen Hoe* fra 1653 til 1655. Han blev først Præst ved Ribe Hospital 1652, hvor hans Løn som Hospitalspræst var 25 Rdlr., til Kost, 2 Tønder Rug og 15 Rdlr., men samme Aar fik han et Tillæg af 60 Sletdalere for tro og flittig Tjeneste. Saa blev han Præst i Varde, hvorfra han atter flyttede til Ribe som Præst ved Cathrine Kirke, hvortil han kaldedes af Borgmester og Raad den 10. Juni 1655, eftersom han allerede i »Søren Andersen Wedels« Tid betjente Menigheden. Hr. Terkil var ogsaa veltilfreds med at komme fra Varde, da St. Nicolaj Sogn var meget ringe.

Peder Pedersen Sønderho, Præst fra 1655 til 1666, var Hører i Ribe 1652. Han var vistnok fra Sønderho paa Fanø og Student fra Ribe 1647.

Peder Tøxen, Provst fra 1666 til 1705. Han var født i Odense og blev 1665 Hører i Kolding. Han var gift med Margrethe Ahrensberg af Varde og viet i St. Jacobi Kirke. Han havde 2 Sønner, der blev Præster. Han døde 1705, og Ole Worm skriver om ham: »vir eruditus et celebris« («en kundskabsrig og navnkundig Mand»). Som Forfatter udgav Peder Tøxen en Bibelforklaring, hvis Titel er »Solens blodrøde Nedgang«. »Det er Ret-

færdighedens Soel Jesus Christus saadan som han udi hans sidste smertefuldeste Lidelser og forsmædeligste Død gik saa blodig og blodrød ned. Udi Aanden beskuet og udi Eenfoldighed fremstillet af Peder Tøxen. Otthon ¹⁾ uværdige Menighedens Tienere i Nicolaj Sogn udi Varde. Tilskriften lyder saaledes: »Højædle og Velbaarne Hendrick Juul til Lindbjerg. Højædle og Velbaarne Niels Povisk til Skrums Ager Mine altid befundne Højgunstige Velyndere! Ingen har inted og ingen har Alting; ingen er saa fattig, at han har jo noget, og ingen saa rig, at han fattis jo noget; Men dend der har Jesum hand har alleting, thi hand er alleting og i alle o. s. v.« Tilskriften er dateret Varde den 12. Juni 1702 og underskrevet med »Høystobligerede Tjenstfærdige Forbedere

Peder Tøxen.

Mag. Hans Allerup. Præst fra 1705 til 1721. Han var født i Sneum, 1706 blev han gift med Maren Jensdatter Taulow, født 1688 i Varde, hvor Faderen var Tolder. En lille Tavle over en Begravelse i St. Jacobi Kirke meddeler, at Jens Bertelsen Taulow, Borgmester og Tolder i Varde, ligger der begravet. Han døde den 30. August 1733. De havde 1 Søn og 4 Døtre. Allerup var 2den Gang gift med Barbara Lauridsdatter Thura af Aarhus, hvis Fader senere blev Biskop i Ribe. Allerup blev Magister 1708, og 1721 blev han Præst i Ringkøbing og Rindom. Han døde i København 1744, »kundskabsrig og virksom.«

Rasmus Eriksen Switzer blev Præst 1721. Han blev tillige Præst 1731 ved St. Jacobi Kirke, og siden den Tid har begge Menigheder været forenede om samme Præst.

¹⁾ 5: fra Odense.